

ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 911.2/3

doi: <https://doi.org/10.15407/ugz2018.01.015>**О. Г. Голубцов**

Інститут географії Національної академії наук України, Київ

ОБРАЗ ЛАНДШАФТУ: АНАЛІЗ І ОЦІНЮВАННЯ У ЛАНДШАФТНОМУ ПЛАНУВАННІ

Мета цієї публікації – узагальнення методичних підходів та результатів аналізу й оцінювання ландшафтів у ландшафтному плануванні в контексті його сприйняття людиною, що визначається різноманітністю, своєрідністю та естетичною привабливістю. Також представлено розробку ландшафтно-планувальних рішень щодо збереження та підтримання цінності ландшафту як рекреаційного об'єкта та складової регіональної ідентичності. Обґрунтовано методичні підходи до аналізу та оцінювання ландшафтів у ландшафтному плануванні з метою визначення їх значення (привабливості) для відпочинку людини «на природі» та для підтримання ідентичності. Роз'яснюється зміст основних критеріїв оцінювання – різноманітність та своєрідність ландшафтів. З метою визначення диференціації території планування за ступенем значення застосовано методичний підхід «аналізу просторів», які виділяють за своєрідністю природних умов, особливостей сучасного вигляду ландшафтів, зумовлених різноманіттям землекористування, історичними подіями та наявністю об'єктів культурної спадщини. Представлена схема аналізу та критерії оцінювання ландшафтів, яка проілюстрована прикладами застосування на різних ієрархічних рівнях ландшафтного планування. Обґрунтовано підходи до розроблення цілей збереження та підтримання різноманіття та своєрідності ландшафтів.

Ключові слова: ландшафтне планування; ландшафт; образ ландшафту; привабливість ландшафту; значення ландшафту.

O.G. Golubtsov

Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

IMAGE OF LANDSCAPE: ANALYSIS AND ASSESSMENT IN LANDSCAPE PLANNING

The purpose of this publication is to summarize the methodological approaches and the results of the analysis and evaluation of landscapes in landscape planning in the context of its perception by a person, which is determined by the diversity, peculiarity and aesthetic attractiveness. The development of landscape-planning decisions to preserve and maintain the value of the landscape as a recreational facility and a component of regional identity is also presented. The methodical approaches to the analysis and evaluation of landscapes in landscape planning are substantiated in order to determine their value (attraction) for recreation of man “in the nature” and to maintain identity. The content of the main evaluation criteria - the diversity and peculiarity of landscapes is explained. The methodical approach of “analysis of spaces”, which is distinguished by the peculiarity of natural conditions, features of the modern landscape, caused by diversity of land use, historical events and the presence of cultural heritage objects in order to determine the differentiation of the territory of planning according to the degree of significance, has been applied. The scheme of analysis and criteria for the assessment of landscapes, illustrated by examples of application at different hierarchical levels of landscape planning, is presented. The approaches to the development of the objectives of preserving and maintaining the diversity and originality of landscapes are substantiated.

Keywords: landscape planning; landscape; the image of the landscape; attractiveness of landscape; the value of the landscape.

Актуальність питання

Збереження та відновлення якості навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів в Україні декларуються як пріоритетні. Ці положення закріплені у законодавстві України¹, ратифіковано низку важливих

міжнародних угод і конвенцій у галузі охорони природи (Європейська ландшафтна конвенція, Бернська конвенція, Рамсарська конвенція, Конвенція про біологічне різноманіття та інші), природоохоронні зобов'язання України закріплені в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. В Україні у контексті дотримання екологічних вимог йдеться переважно про подолання наслідків деградації ландшафтів, пов'язаної з хімічним забрудненням, виснаженням ґрунтів, опустелюванням тощо, наголошується на боротьбі зі змінами клімату, збільшенні природо-

¹Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 26, С. 218.

охоронних територій і розвитку екомережі. Поряд із цим, згідно з Європейською ландшафтною конвенцією (2005)², мають бути запропоновані рекомендації і заходи щодо збереження та підтримання важливих або характерних рис ландшафту, які визначаються його цінністю за походженням, зумовленою природною конфігурацією та/або діяльністю людей. Цим вноситься на порядок денний визначення естетичної цінності, різноманіття і своєрідності ландшафтів, які є частиною культурної і природної спадщини, становлять основу ідентичності та є складовою якості життя людини³.

Цей аспект аналізу й оцінювання ландшафтів опрацьовується у рамках проектів із впровадження в Україні ландшафтного планування [7, 16] та інтеграції результатів ландшафтного планування в територіальне планування [2]. Поряд із цим, залишаються актуальними питання адаптації та вдосконалення методики оцінювання значення ландшафтів для різних видів діяльності з метою розроблення планувальних рішень.

Вихідні передумови

Концепція ландшафтного планування найдетальніше розроблена у Німеччині, де має тривалу історію розвитку та ефективно застосовується як основний, визначений законодавчо, інструмент досягнення природоохоронних цілей⁴. Аналогічні або подібні за змістом роботи проводять і в інших країнах Європейського Союзу [13], США та Канаді; впроваджуються в практику в Азербайджані, Вірменії, Грузії, РФ [8]. Завдання ландшафтного планування полягає в обґрунтуванні для всієї території планування конкретизованих цілей і заходів стосовно охорони природи, догляду і розвитку ландшафтів. Рекомендації мають бути спрямовані на вирішення проблем збереження спроможності екосистем до функціонування, збереження природних благ; охорони різноманіття тваринного і рослинного світу, а також

збереження різноманітності, своєрідності та естетичної привабливості ландшафтів та їх цінності для відпочинку [9, 12, 14, 15]. У Німеччині, зокрема, останній аспект також включений у природоохоронне законодавство.

В Україні законодавча обґрунтованість здійснення такого оцінювання ландшафтів визначається Європейською ландшафтною конвенцією та окремими положеннями Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища» та «Про основи містобудування», Лісового кодексу.

Методики оцінювання образу ландшафту та його сприйняття часто піддаються обґрунтованій критиці, тому що аналіз естетичних властивостей ландшафту є досить суб'єктивним і залежить від досвіду, рівня освіченості, очікувань тощо як дослідника, так і тих людей, для яких здійснюється оцінювання ландшафтів [4, 6, 12]. Попри це, розроблено значну кількість методичних підходів формалізованого опису, аналізу та оцінювання образу ландшафту, які застосовують у ландшафтному плануванні [14, табл. 71-73, С. 253 – 257].

В Україні виконано низку досліджень, близьких за змістом до завдань оцінювання ландшафту в проектах з ландшафтного планування. Ці роботи стосуються вивчення історичних та етнокультурних аспектів ландшафту (С.П. Романчук, 1994; М.В. Питуляк, 1998; Г.І. Денисик, 1999; Н.П. Веприк, 2001; Д.Д. Гурова, 2002); значення ландшафтів для рекреації і туризму (І.М. Рожко, 2000; О.В. Савицька, 2003; О.Ю. Гринюк, 2007; С.І. Уліганець, 2007; Д.С. Бондарець, 2011), естетичних якостей ландшафтів (Ж.І. Бучко, 2002; К.А. Позаченюк, 2006; П.В. Романів, 2007).

Детальніше теоретико-методологічні засади естетики ландшафту, основні теорії сприйняття його людиною, а також чинники естетичного сприйняття ландшафту, методи оцінювання та правові засади охорони естетичних якостей ландшафту представлені та проаналізовані у [6]. Комплекс методів конструктивно-географічного аналізу сприйняття людиною і людськими спільнотами ландшафтів розроблено та апробовано у дисертаційному дослідженні [3], там же обґрунтовано основні напрямки планування ландшафтів і розвитку регіонів на основі закономірностей їх сприйняття людиною та громадами.

У цьому дослідженні застосовано методичні підходи, розроблені для оцінювання ландшафтів у проектах з ландшафтного планування [17, 18].

²Європейська ландшафтна конвенція // Сайт "Council of Europe". URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublic/CommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802f3fc0>

³Закон України «Про основи містобудування» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 52, ст.683.

⁴Gesetz über Naturschutz und Landschaftspflege (Bundesnaturschutzgesetz - BNatSchG) // Ein Service des Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz in Zusammenarbeit mit der juris GmbH. Mode of Access: http://www.gesetze-im-internet.de/bnatSchg_2009/index.html

Мета цієї публікації – узагальнення методичних підходів та результатів аналізу й оцінювання ландшафтів у ландшафтному плануванні у контексті його сприйняття людиною, що визначається різноманітністю, своєрідністю та естетичною привабливістю, а також представлення розробки ландшафтно-планувальних рішень щодо збереження та підтримання цінності ландшафту як рекреаційного об'єкта та складової регіональної ідентичності. Приклади, наведені в статті, опрацьовано у проектах «Впровадження ландшафтного планування в Україні» (2010–2014) та «Інтеграція екологічних вимог у територіальне планування» (2015–2016), які виконуються в Інституті географії НАН України у співробітництві з Берлінським і Дрезденським технічними університетами.

Виклад основного матеріалу

Робочим полем ландшафтного планування є ландшафт, який розглядається у широкому смислі [11, 14]. Трактуювання цього поняття відповідає загальному визначенню у ландшафтній екології [4]. Інтерпретація ландшафту залежить від видів оцінювання, заданих рамковими цілями планування: за підходом оцінювання ґрунтів або видів рослин розуміння ландшафту відрізняється від оцінювання його привабливості й естетичного сприйняття для людини [14]. Різні інтерпретації ландшафту не суперечать, а доповнюють одна одну; при цьому важливо попередньо виявити, яка з них є найпридатнішою для вирішення конкретного завдання [5].

У ландшафтному плануванні тріада центральних понять «різноманіття, своєрідність, краса» поєднується в означенні «Образ ландшафту» (нім. *Landschaftsbild*, рос. *Облик ландшафта*), який розглядається як благо, ресурс, що підлягає охороні [15], і є об'єктом аналізу та оцінювання для розроблення планувальних рішень. За новим тлумачним словником української мови (2 т, 2007, с. 414) поняття «образ» має кілька визначень, зокрема, це зовнішній вигляд чого-небудь; вигляд чого-небудь, відтворений у свідомості, пам'яті, або створений уявою; відображення у свідомості явищ об'єктивної дійсності. Будучи суб'єктивним за формою, образ несе в собі об'єктивний зміст (інформацію), що певною мірою відповідає оригіналу, тому він має і пізнавальне значення. Відповідно, образ ландшафту – це не тільки «картинка», яка постає в уяві людини, а також і враження, емоційні переживання, певні цінності

та значення, які людина пов'язує з ландшафтом [6]. У зв'язку з цим, оцінювання ландшафтів спрямоване на визначення:

- значення (привабливості) ландшафтів для відпочинку, пов'язаного із отриманням певних вражень від перебування людини «на природі»; йдеться, у тому числі, про зелений та екотуризм, прогулянкові маршрути, відвідування об'єктів історико-культурної та природної спадщини;
- значення образу ландшафту для підтримки місцевої або регіональної ідентичності з рідним краєм.

При цьому різноманіття, своєрідність і краса є ціннісними критеріями для оцінювання образу ландшафтів [9, 12, 14, 15].

Ландшафтне різноманіття може бути описане об'єктивно існуючими структурами і параметрами, частково навіть кількісними показниками (наприклад, кількість видів, часка площі певних видів землекористування у певних межах) [15]. Різноманіття ландшафту визначається формами землекористування, наявністю лінійних і точкових структурних елементів, особливо примітних структурних меж, антропогенних елементів (поселення чи окремі будівлі), змін у часі (сезонна зміна кольору листя) тощо [12]. Воно сприяє формуванню своєрідності і краси ландшафту, отже є важливою складовою його привабливості [14].

Ландшафтна своєрідність – це термін, за допомогою якого описують характер, ідентичність, а відтак, відмінність місцевості. Вона визначається природними і антропогенними елементами – особливості рельєфу і рослинності, особлива для регіону культурна рослинність, виробничі процеси, регіональні або місцеві товари і продукти, діалекти тощо [14]. Своєрідність також робить внесок у визначення краси ландшафту.

Краса ландшафту є найневизначенішим і найзагальнішим поняттям. Її основою є естетична досконалість, довершеність, яка може досягатися за різними естетичними властивостями ландшафту – гармонійністю, природністю, величністю, мальовничістю тощо [4, С. 46].

З досвіду реалізації проектів ландшафтного планування в Німеччині, найчастіше у фокусі аналізу і оцінювання образу ландшафту є такі його функції як документальна та ідентифікаційна [17]:

- документальна функція (нім. *Dokumentationsfunktion*) засвідчує історичний розвиток

ландшафту, наприклад, через матеріальні історичні елементи або комплекси культурного ландшафту (пам'ятки архітектури та археології, ансамблі історичних міст та ін.), або за допомогою нематеріальних подій і явищ (асоціативне значення культурного ландшафту – етнографічні, мовні особливості);

- функція ідентифікації (нім. *Identifikationsfunktion*) ландшафту проявляється через особливості природної або культурної своєрідності, яка визначається природними і антропогенними елементами (промислові об'єкти, архітектура, регіональні способи рослинництва, особливості ведення господарства, напої, кухня і т.п.), а також у нематеріальних подіях та наслідках.

Для виділення, аналізу й оцінювання образу ландшафту у контексті цих функцій запропоновані такі методичні підходи [17]:

- *підходи, що ґрунтуються на аналізі елементів* (нім. *elementenbasierte Ansätze*) – розгляд окремих елементів, які в певний спосіб відображають різноманіття та своєрідність відповідного ландшафту і визначають його функції, виходячи з розподілу, виду і конкретного відображення елементів у просторі. Елементи різноманіття і своєрідності: природного – рельєф, ґрунти, клімат, водні об'єкти, флора і фауна; антропогенного – структура поселень, інфраструктура; асоціативні елементи – історичні події, вплив видатних постатей, традиції;

- *підходи, що ґрунтуються на аналізі просторів* (нім. *raumbasierte Ansätze*) – аналіз просторової структури ландшафту (*рис. 1*), характерис-

тика його історичного розвитку і, відповідно, своєрідності. Аналіз складається з почергового розгляду просторів, що відображають особливості природних умов; особливості історичного розвитку та сучасного стану, просторів, пов'язаних із сприйняттям і асоціаціями з певними подіями;

- *підходи, що ґрунтуються на аналізі сприйняття* (нім. *wahrnehmungsbasierte Ansätze*) – властивості ландшафту, які сприймаються особливо яскраво на загальному тлі від справленого враження. Наприклад, візуально – лісовий або агроландшафт, акустично – дорожній ландшафт, за запахом – індустріальний ландшафт.

У процесі розроблення в Інституті географії НАН України Ландшафтної програми Черкаської області, Рамкового ландшафтного плану Канівського району та Ландшафтного плану Степанецької сільради провідним був підхід *аналізу просторів*. Концептуальна схема дослідження, яка була застосована на кожному з ієрархічних рівнів ландшафтного планування складається з трьох основних етапів:

- 1) виділення просторів – операційних ареалів для оцінювання;

- 2) оцінювання виділених просторів за критеріями своєрідності та різноманіття природних умов, особливостей історичного розвитку та сучасного стану;

- 3) розроблення планувальних рішень.

Основою виділення просторів, однорідних за поєднанням різноманітних природних і створених людиною елементів, які служили опера-

Рис. 1. Принцип виділення просторів для оцінювання образу ландшафту [16]

Індексом позначено: 1 – Фрагменти агроугідь; 2 – Долина річки, переважно лучно-пасовищне використання

ційними одиницями для оцінювання [1, 11], були карти територіальних структур, укладені за такими підходами:

- генетико-морфологічним – для з'ясування природних умов та особливостей території, зокрема за геоморфологічними характеристиками;
- за структурою землекористування (рілля, сіножаті і пасовища, промислові майданчики тощо) – для виявлення особливостей використання ландшафтів, що визначають сучасний образ ландшафтів та їх сприйняття;
- суб'єктивним – сприйняття певних просторів, наприклад, великий лісовий масив, поєднання дрібноконтурних лісів і поля, село або місто тощо;
- культурологічним – асоціативні простори, що визначаються на основі виділення ареалів концентрації історико-культурних артефактів (пам'ятки археології та історії, архітектури, об'єкти природно-заповідного фонду), а також тих, що пов'язані з важливими історичними подіями (напр., Холодний Яр як центр національно-визвольного руху українського народу).

Детальність контурів і одиниць узгоджувалась з масштабом розроблення відповідного ландшафтно-планувального документа – область, район, територія сільської ради. Аналіз території за такими ознаками виконано за допомогою геоінформаційних методів.

Оцінювання виділених просторів здійснено за критеріями різноманітності та своєрідності з коригуванням оціночних балів залежно від конкретних місцевих природних умов та антропогенних чинників, з урахуванням тих із них, які негативно впливають на сприйняття образу ландшафту. Оцінювання значення образу ландшафту за ступенем привабливості для сприйняття і відпочинку здійснено за бальною оцінкою і ґрунтувалось на сформульованих за результатами обговорення експертних висновках про особливості природних умов, сучасного стану та вигляду ландшафтів, наявності культурно-історичних артефактів. Для оцінювання застосовано триступеневу шкалу значення: високе – середнє – низьке.

При аналізі природних умов розглядалися особливості, зумовлені такими чинниками:

Своєрідність ландшафту – за належністю до різних регіонально-типологічних природних комплексів. Основою визначення у такому випадку є генетико-морфологічна ландшафтно-територіальна структура, яка може застосовуватись для розгляду наступних двох позицій: унікальність

ландшафту за походженням; ступінь різноманітності, що виражається через внутрішню морфологічну структуру ландшафту. Наприклад, в Черкаській області виділено особливі місцевості з характеристиками, які надають неповторності та особливої привабливості образу ландшафту; їх оцінено найвищим балом. Це долини річок Гірський Тікич, Рось, Тясьмин, Ірдинь і Дніпро, острови на Дніпрі, ландшафт Канівських гляціотектонічних дислокацій й Мошногірське підняття, горбисті піщані борові тераси Дніпра на правому березі (по лінії Сміла – Чигирин).

Місцеві кліматичні умови та комфортність кліматичних умов для людини, якість атмосферного повітря [7].

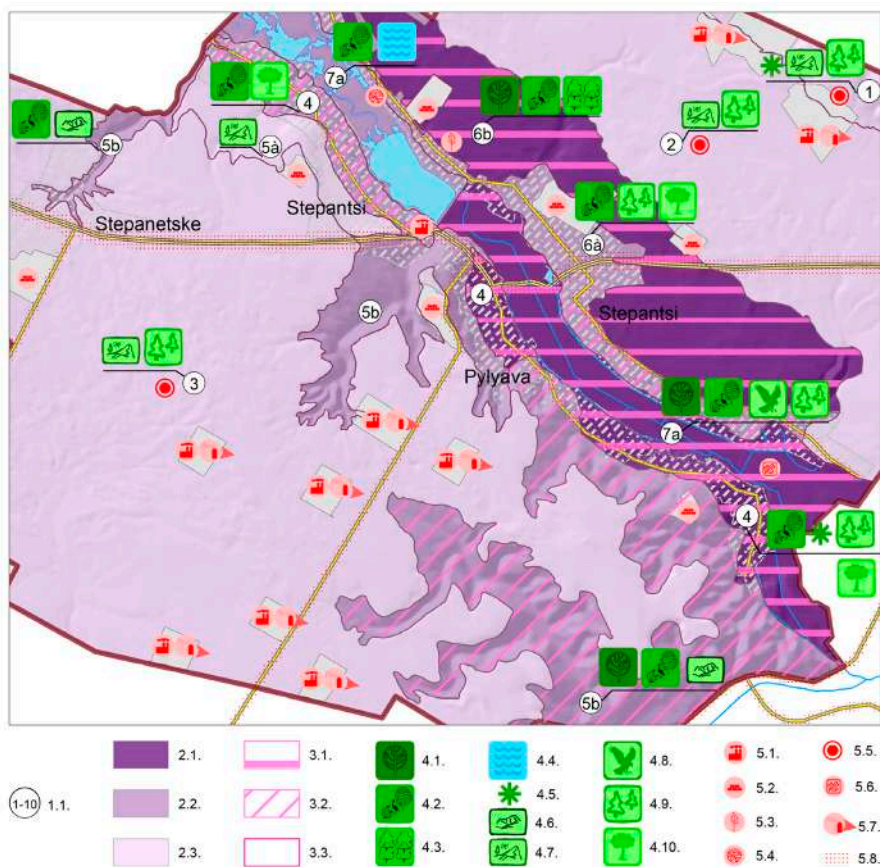
Різноманітність і своєрідність геологічних умов (наприклад, виходи кристалічних порід).

Рельєф – ступінь розчленованості поверхні, перепади відносних висот, наявність виразної ерозійної мережі і т.п. Зокрема, глибина та щільність розчленування визначають різноманітність, різноплановість, естетичну привабливість краєвидів, огляд панорами, а також ступінь прохідності й доступності території, можливості транспортування відпочиваючих та створення інфраструктури, пов'язаної з рекреацією

Рівень біорізноманіття – поширення видів рослин і тварин, наявність рідкісних видів [7].

При розгляді особливостей сучасного використання ландшафтів враховано поєднання різних видів землекористування, наскільки вони впливають на різноплановість і атрактивність ландшафту. Вищі бали надані просторам, які поєднують кілька різноманітних елементів – поля, що чергуються з лісовими масивами, великі лісові масиви, долини річок і водойми. Наявність збережених природних або наближених до природних елементів є найпривабливішими для рекреантів. Рівень збереженості природних елементів може бути визначений за порівняльною оцінкою частки у ландшафтах площ під лісами, чагарниками, луками, болотами. Простори, які характеризуються значним антропогенним перетворенням, – міста, села, великі сільськогосподарські поля – оцінені найменшим балом.

Слід зазначити, що не всі чинники розглядаються як рівнозначні: важливішими є такі характеристики як збереженість або відповідність сучасних ландшафтів природному стану (природні ліси), значне різноманіття лісової та/або лучної флори, розчленований рельєф.

Рис. 2. Привабливість ландшафтів та значення для відпочинку. Чинники негативного впливу на сприйняття ландшафтів. Ландшафтний план. Степанецька сільська рада, Канівський район, Черкаська область. (фрагмент, зменшене зображення; оригінальний масштаб 1:10 000)

Легенду до рис.2 див на с.21.

Рис. 3. Цілі збереження, розвитку, поліпшення ландшафтів. Рамковий ландшафтний план Канівського району (фрагмент, зменшене зображення; оригінальний масштаб – 1:50 000)

Легенду до рис.3 див на с.22.

Легенда до рис. 2

Умовні позначення: **1.1.** – Сучасні ландшафти позначені індексами: 1. Крайова частина схилів Канівських гір із покатими і крутими схилами, розчленовані балками і лощинами, переважно перелого, балки залісені. 2. Терасові лесові рівнини (лівий берег р. Росава), знижені, слабо розчленовані, зайняті ріллею і промисловими будівлями. 3. Терасові лесові рівнини (правий берег р. Росави), підвищені, слабо розчленовані з численними невеликими западинами, зайняті ріллею і промисловими будівлями. 4. Терасові лесові рівнини (фрагменти на правому березі р. Росави) із вирівняними центральними поверхнями і крутими схилами у призаплавній частині, переважно під житловою забудовою та присадибними ділянками. 5a. Схили терасових лесових рівнин, від пологих до крутих, середньо- і сильно розчленовані балками і ярами, під фрагментованими різновидовими (дуби, акація, клен) лісами. 5b. Розорані схили терасових лесових рівнин, знелісені, переважно під ріллею, частково пасовища. 6. Борова піщана надзаплавна тераса: 6a) сільське поселення, приватна забудова разом із присадибними ділянками (городами), окремими садками; 6b) штучно насаджений сосновий ліс. Рельєф погорбований (кучугуристий), складений перевіяними пісками, поширені заболочені западини. 7. Заплава річки Росава: 7a) затоплена ставком (періодично осушується), характеризується багатою болотною рослинністю; 7b) меліорована заплава із спрямленим руслом та каналами, під лучно-болотною рослинністю, фрагментарно - вільхові та вербові насадження.

Привабливість ландшафтів: 2.1. – висока; 2.2. – середня; 2.3. – низька. **Значення ландшафтів для відпочинку:** 3.1. – висока; 3.2. – середня; 3.3. – низька. Характеристики та елементи ландшафтів, які визначають їхню привабливість (*розміщені за важливістю*): 4.1. – лісові біотопи з рослинністю, відповідною природній; 4.2. – значне розмаїття лісової та лучної рослинності, фауни; 4.3. – значні за площею ліси; 4.4. – значні за площею водні об'єкти; 4.5. – точки панорамного огляду краєвидів; 4.6. – розчленований рельєф; 4.7. – широкі відкриті простори; 4.8. – місця спостереження за птахами; 4.9. – окремі дерева або групи дерев, лісосмуги; 4.10. – фруктові сади. Фактори негативного впливу на сприйняття ландшафтів та можливості для відпочинку – *візуальні*: 5.1. – промислові будівлі; 5.2. – покинуті та зруйновані будівлі; 5.3. – повалені дерева; 5.4. – захарашені побутовим сміттям та чагарниками береги ставків; 5.5. – домінування агроугід із монокультурами; *біологічні*: 5.6. – наявність алергенів (амброзія); *забруднення*: 5.7. – джерела та напрями поширення неприємного запаху; 5.8. – забруднення пилом, відпрацьованими газами та важкими металами, шумове забруднення.

Привабливість	Значення для відпочинку
<p>Високе значення:</p> <ul style="list-style-type: none"> - заплави річки Росава (нижче греблі) та ландшафт піщаної тераси річки Росава із сосновим лісом. Для цих ландшафтів характерне значне біорізноманіття, що включає багату трав'яну та деревну рослинність, зокрема, фрагменти чорновільхових лісів природного походження; тут можна спостерігати представників дикої фауни (птахів); - правобережна ділянка лесової тераси, на якій розташоване село Пилява. Хоча це – антропогенний ландшафт, проте ряд чинників сприяють визначенню його як одного із найпривабливіших на території Степанецької сільської ради. Поселення малонаселене, але доглянуте, має велику кількість деревних насаджень, садів. З південного заходу на більш високій, розчленованій балками і ярами, поверхні село оточене переважно широколистяними лісами. У напрямку південного сходу тераса полого нахилена у бік заплави, звідси відкриваються мальовничі багаторівневі краєвиди: заплава, сосновий ліс на надзаплавній терасі, поля на лесовій підвищеній терасі, залісені Канівські гори на обрії. <p>Середнє значення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – ландшафти бороваї тераси Росави; – розчленовані схили лесової тераси на правому березі під суходільними луками та фрагментами різновидових лісів; – заплава Росави, яка затоплена ставком. <p>Низьке значення:</p> <ul style="list-style-type: none"> – лесові тераси на обох берегах Росави, які повністю розорані та використовуються як сільськогосподарські поля. 	<p>Високе значення – заплава Росави, сосновий ліс на піщаній терасі, село Пилява. Переваги цих ландшафтів – привабливі краєвиди, близькість до населених пунктів, наявність інфраструктури (дороги, обладнані місця для відпочинку).</p> <p>Середнє значення - схили лесових терас, які розчленовані численними ярами і балками, із крутими схилами, тут поширені лісові насадження, що складаються із широколистяних і хвойних видів. Доступність цих ландшафтів обмежена через складний рельєф, більш придатні для розвитку активних видів туризму. Ландшафти села Степанці, розташовані як на лівому так і на правому березі Росави.</p> <p>Низьке значення – агроландшафти лесових терасових рівнин, які поширені на лівому і правому берегах Росави. Природні лісостепові рослинні асоціації тут практично не збереглися, землі повсюдно розорані, інтенсивно використовуються. Характерне домінування однієї-двох одиниць ландшафтноморфологічної структури, слабе горизонтальне і вертикальне розчленування. Урізноманітнюють ландшафт лісосмуги, що структурують поля. Ще одна типова риса в теплу пору року – колірна одноманітність сільськогосподарських культур на широких просторах. Негативно впливають на сприйняття ландшафту будівлі птахофабрик, особливо пов'язані із їхньою діяльністю специфічні неприємні запахи та інтенсивний рух вантажного транспорту.</p>

Легенда до рис. 3.

Збереження

1. Збереження естетично привабливих ландшафтів, які мають високу наукову та освітню цінність, значимі для підтримки регіональної ідентичності, – ландшафт «Канівські гори» (у легенді – 2) та ландшафти заплав і борових терас річок Росі, Росави, Дніпра. Обмежене використання, регламентований туризм, наукові дослідження.
3. Збереження територій природно-заповідного фонду. Підтримка біо- та ландшафтного різноманіття, охорона об'єктів історико-культурної спадщини. Відмова від використання, регламентований туризм згідно установчих документів.
4. Збереження і охорона культурного ландшафту міста Канів. Охорона об'єктів історико-культурної спадщини. Розвиток та підтримка туризму, впровадження інфраструктурних проєктів.

Розвиток

5. Розробка пропозицій щодо використання рекреаційного потенціалу привабливих ландшафтів – відпочинок «на природі», науковий туризм. Розробка пішохідних та веломаршрутів, водних маршрутів вздовж узбережжя водосховища. Підтримка традиційних форм господарювання; розвиток туристичної інфраструктури.
6. Розвиток і підтримка інфраструктури в населених пунктах, інформаційна та правова підтримка ініціатив населення щодо розвитку туризму та пропозицій з відпочинку.

Поліпшення / санація

7. Поліпшення одноманітних малопривабливих агроландшафтів шляхом урізноманітнення їхньої структури – створення нових деревних насаджень, залуження окремих ділянок, чергування сільськогосподарських культур. Санація негативних впливів: хімічного та теплового забруднення, поширення неприємного запаху шляхом створення і підтримки захисних насаджень; зони впливу:
8. – автошляхів; 9. – промислових об'єктів.

Елементи антропогенного ландшафту (сади, лісосмуги, ставки) розглядалися як менш значимі. При аналізі ландшафтів враховано чинник «сусідства» – з якими ландшафтами межує, наскільки вони естетично привабливі, важливим є наявність можливостей для панорамного огляду місцевості. У легенді до рис. 1 ці характеристики розміщені у порядку значимості – від найбільш до менш значимих.

При оцінюванні чинників негативного впливу на сприйняття й привабливість ландшафтів враховано елементи природного і антропогенного походження, які негативно впливають на візуальне сприйняття ландшафту (лінії електропередач, будівлі промислового призначення тощо), джерела забруднення різних видів (шумове, хімічне, електромагнітне, біологічне) та інші чинники, які спричиняють зниження якості ландшафту і створюють перешкоди для відпочинку (рис. 2).

Галузеві цілі

Розроблення галузевих цілей у ландшафтному плануванні спрямоване на окреслення основних напрямів збалансованого використання природних благ, що підлягають охороні. Для збереження і розвитку ландшафтів як об'єктів сприйняття важливим є досягнення таких загальних цілей [14]:

- збереження різноманіття, своєрідності та краси ландшафту;
- підтримка і розвиток атрактивних ландшафтів, які викликають позитивні враження;

- збереження культурної спадщини, історичних культурних ландшафтів і збережених природних елементів;

- прийняття до уваги місцевих потреб щодо відпочинку «на природі», розвиток і підтримка привабливих для такого відпочинку ландшафтів, особливо поблизу міст.

Ці загальні цілі мають бути деталізовані за результатами аналізу і оцінювання ландшафтів, ступінь деталізації залежить від рівня планування. На рис. 3 представлено фрагмент Рамкового ландшафтного плану Канівського району – карта галузевих цілей збереження, розвитку та поліпшення ландшафтів.

Висновки

Ландшафтне планування, як галузеве еколого-орієнтоване планування землекористування, спрямоване, серед іншого, й на розроблення цілей і заходів щодо збереження різноманітності, своєрідності та краси ландшафтів. При оцінюванні образу ландшафту в центрі уваги є його значення (привабливість) для рекреації, що пов'язане з отриманням певних вражень від перебування людини «на природі», і значення для підтримки ідентичності. Критеріями оцінювання є різноманітність і своєрідність, які можуть бути параметризовані шляхом опису та аналізу об'єктивно існуючих елементів природного і антропогенного походження, їхніх поєднань та структур. Найбільш дискусійним залишається поняття

«краса ландшафту», визначення якого має досить суб'єктивний характер і ґрунтується на уявленнях і судженнях більшості.

Дієвим для оцінювання образу ландшафтів та розроблення планувальних рішень виявився методичний підхід, в основу якого покладено аналіз просторів. Суть підходу полягає у почерговому виділенні та аналізі просторів, однорідних за поєднанням різноманітних природних і створених людиною елементів, а також просторів, що асоціюються з певними історичними подіями або іншими подібними ознаками. Для виділення таких просторів проаналізовано різні типи

ландшафтно-територіальних структур і оцінювались властиві їм характеристики різноманіття та своєрідності. Застосування методичного підходу оцінювання образу ландшафтів показало ефективність на різних ієрархічних рівнях ландшафтного планування.

Результати оцінювання стали основою для розроблення цілей збереження, розвитку або поліпшення якостей ландшафту, які показані на картах галузевих цілей і враховані у концепції природоохоронних цілей на кожному із рівнів ландшафтного планування, виконаного в Інституті географії НАН України.

References [Література]

- Golubtsov O.G. (2013). Estimation of the landscapes attractiveness for recreation and tourism in the landscape program of Cherkasy region. *Geographical science and practice: challenges of the era: Materials of intern. sci. conf. dedicated to the 130th anniversary of geography at the Lviv University (Lviv, May 16-18, 2013)*. In 3 vol. Lviv. Vol. 2, 138-142. [In Ukrainian].
[Голубцов О.Г. Оцінка привабливості ландшафтів для рекреації і туризму у ландшафтній програмі Черкаської області // Географічна наука і практика: виклики епохи: Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 130-річчю географії у Львівському університеті (м. Львів, 16-18 травня 2013 р.). 2013. В 3-х т. Том 2. С. 138-142.]
- Golubtsov O.G. (2016). Landscape planning as a tool for the implementation of ecological requirements in territorial planning. *Ukrainian geographical journal*, 4, 29-36. [In Ukrainian].
[Голубцов О.Г. Ландшафтне планування як інструмент реалізації екологічних вимог у територіальному плануванні України // Укр. геогр. журн. 2016. № 4. С.29-36.]
- Grodzinska O.Yu. (2009). *Structural-geographical analysis of perception of landscapes and regions of Ukraine*. Author's abstract. dis ... candidate geogr. sciences 11.00.11. Kyiv. [In Ukrainian].
[Гродзинська О. Ю. Конструктивно-географічний аналіз сприйняття ландшафтів і регіонів України. Автореф. дис. ... канд. геогр. наук. 11.00.11. Київ, 2009. 22 с.]
- Grodzinskiy M.D. (2014). *Landscape ecology: Textbook*. Kyiv. [In Ukrainian].
[Гродзинський М. Д. Ландшафтна екологія: Підручник. Київ, 2014. 550 с.]
- Grodzinskiy M. D. (2005). *Knowledge of the landscape: place and space*. Kyiv, Vol.1. [In Ukrainian].
[Гродзинський М. Д. Пізнання ландшафту: місце і простір. Київ, 2005. Т.1. 431с.]
- Grodzinskiy M.D., Savitska O.V. (2005). *Landscape aesthetics: A manual*. Kyiv. [In Ukrainian].
[Гродзинський М.Д., Савицька О.В. Естетика ландшафту: Навчальний посібник. Київ, 2005. 270 с.]
- Rudenko L.H., Maruniak Eu.O., Golubtsov O.G. et al. (2014). *Landscape Planning in Ukraine*. Kyiv. [In Ukrainian].
[Ландшафтне планування в Україні / Л. Г. Руденко, Є.О. Маруняк, О.Г.Голубцов та ін. Київ, 2014. 144 с.]
- Guide to landscape planning*. Vol. 2. *Methodical recommendations on landscape planning*. (2001). Ed. A.V. Drozdov. Moscow. [In Russian].
[Руководство по ландшафтному планированию / Отв. ред. А.В. Дроздов. Москва. Т. 2. Методические рекомендации по ландшафтному планированию. 2001. 73 с.]
- Auhagen Axel (2002). *Landschaftsplanung in der Praxis*. Stuttgart.
- Franke M., Bartsch M., Isringhausen S. *Landschaftsökologische Methoden zur Analyse, Beurteilung und Prognose in der Umweltplanung. Angewandte Landschaftsökologie. Grundlagen und Methoden*. Berlin, 135-150.
- Heiland S. (2010). *Landschaftsplanung. Planen. Bauen. Umwelt*. Ein Handbuch. Wiesbaden, 294-300.
- Jessel B., Tobias K. (2002). *Ökologisch orientierte Planung. Eine Einführung in Theorien, Daten und Methoden*. Stuttgart.
- Landschaftspläne in Europa*. Status quo und Perspektiven konzeptioneller Landschaftspläne im europäischen Vergleich Zusammenfassung der Ergebnisse des Expertenworkshops 17.- 20.09.2008 an der INA Insel Vilm.
- Landschaftsplanung* (2004). Christina von Haaren. Stuttgart.
- Riedel W., Lange H. (Hrsg.). (2002). *Landschaftsplanung*. Heidelberg.
- Rudenko L., Maruniak E., Lisovskyi S., Golubtsov O., Chekhniy V., Farion Yu. (2015). The Landscape Plans System as a Tool for Sustainable Development in Ukraine. *Landscape Analysis and Planning*. Switzerland, 217 – 244.
- Schmidt C., Hage G., Galandi R. u.a. (2010). *Kulturlandschaft gestalten – Arbeitsmaterial Kulturlandschaft. Naturschutz und Biologische Vielfalt*. Heft 103. Bundesamt für Naturschutz. Bonn Bad Godesberg.
- Schmidt C. & Meyer H.-H., Schottke M., Zeigerer A. *Kulturlandschaft Thüringen. Arbeitshilfe für die Planungspraxis*. Bd. 1. Quellen und Methoden zur Erfassung der Kulturlandschaft. Erfurt.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2018